

Iš didžiojo paukščių būrio

Vitas Stanevičius

Vilniaus universiteto Ekologijos institutas

Gelgaudiškio krašto ornitofauna nėra tiek ištirta, kad būtų galima daryti apibendrinančias išvadas, nurodyti tikslus vietinių populiacijų dydžius. Apie vienas paukščių rūšis žinoma mažiau (absoliučios daugumos rūšių), apie kitas – daugiau. Daugiau tirtos retesnės ir egzotiškesnės rūšys, ypač atviresnio gyvenimo būdo, lengviau pastebimos. Paprastai paukščių stebėtojai tradiciškai renkasi tas vietas, kur šios faunos gausiau susitelkia. Bet vis dėlto tokių tyrinėtojų kaip A. Aleknonis, R. Giedraitis, G. Riauba, V. Naruševičius, R. Juškaitis, V. Šlajus, O. Ačkočaitis ir V. Lopeta veiklos dėka šiandien Gelgaudiškio kraštas nėra pilka dėmė Lietuvos ornitologiniame žemėlapyje. Jų publikuoti darbai ir sukaupta medžiaga, pateikta rengiamam Lietuvos perinčių paukščių atlasui bei Lietuvos perinčių vandens paukščių monitoringo ataskaitos Aplinkos ministerijos Jungtiniam tyrimų centrai, leidžia susidaryti bendrą vaizdą¹.

Retesni paukščiai

Gelgaudiškio krašto fauna kuo nors ypatingu neišsiskiria iš bendro Lietuvos konteksto. Čia aptinkama dauguma Lietuvoje esančių paukščių rūšių, išskyrus nedidelį skaičių retesniųjų ar siauresnės ekologinės specializacijos rūšių. Gelgaudiškio krašte peri apie 130 paukščių rūšių, tarp jų 19 Raudonosios knygos paukščių rūšių: didysis ir mažasis baubliai, mažoji žuvėdra, liepsnotoji pelėda, tulžys, baltnugaris genys, juodasis gandraus, šaukštasnapė antis, pievinė lingė, mažasis erelis rėksnys, pelėsakalis, tetervinas, putpelė, švygžda, griežlė, pilkoji gervė, raudonkojis tulikas, plėšrioji medšarkė; jūrinis erelis pastebimas veisimosi metu, o stulgio stebėtos tuoktuvės, bet tikrasis jo buvimo statusas neaiškus. Iš šių rūšių viena – griežlė – priklauso Europos saugomų rūšių sąrašo I kategorijai, kuriai priskiriamos globaliai nykstančios rūšys.

Nors Gelgaudiškio kraštas gerokai mažesnis nei visa pietinė Šakių rajono dalis, tačiau čia aptinkama dauguma retesnių šio rajono paukščių rūšių.

Galingas Nemuno akcentas

Keletas Gelgaudiškio krašto savitų landšafto bruožų suteikia tam tikros specifikos ornitofaunos erdvinei struktūrai. Ypač išsiskiria galingas Nemuno gamtinis akcentas, sudarantis natūralią siaurinę krašto ribą. Su ja tiksliai sutampa kelių rūšių, reikalaujančių specifinės gyvenamosios aplinkos, radimviečių pasiskirstymas, kuris aiškiai matomas Lietuvos perinčių paukščių atlaso žemėlapiuose.

¹ Aleknonis A. Apie pilkąją gervę pietvakarių Lietuvoje, *Vienuoliktosios Pabaltijo ornitologinės konferencijos tezės*, Talinas, 1983, p. 51–53; Aleknonis A. On the Lithuanian Nutcrackers (Apie Lietuvos riešutines), *Acta Ornithologica*, vol. 7–8, Vilnius, 1993, p. 122; Aleknonis A. Novaraistis – a bird sanctuary of national importance (Novaraistis – nacionalinės svarbos paukščių prieglobstis), *Acta Ornithologica*, vol. 7–8, Vilnius, 1993, p. 123; Raudonikis L., *Paukščiams svarbios teritorijos Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 260; Šlajus V. Karjerų paukščiai, *Ciconia*, vol. 2, Nr. 1–2, Kaunas, 1994, p. 102–104; Švažas S., Drobėlis E., Balčiauskas L., Raudonikis L. 2000. *Svarbios Lietuvos pelkės ir seklūs vandenys*, Vilnius, 1994, p. 163; *Vidurio Lietuvos paukščiai I. Ištirtumas*. (Sudarytojas R. Barauskas), Kaunas, 1996, p. 82.

Tokioms rūšims priklauso didysis dančiasnapis (žinomos visos radimvietės, iki 20 porų), paprastasis kiras, Nemuno smėlio sąnašų salose perinčios mažosios (ke-liolika kolonijų) ir upinės žuvėdros. Gelgaudiškio krašte nėra ežerų, todėl čia neperi gausus ir plačiai šalyje paplitęs ausuotasis kragas ir kitos, retesnės, kragų rūšys, gal tik išskyrus mažąjį kragą. Beveik visame krašte nėra ir didžiojo baublio, išskyrus periferijoje – Novāraisčio durpyne – perinčias pavienes poras. Taip pat žinoma tik viena Lietuvoje neretų rudagalvių ančių radimvietė ir tik viena (turėtų būti daugiau) vieta, kur peri viena iš gausiausių Lietuvos vandens paukščių rūšių – laukys. Taigi trūksta tinkamų biotopų eutrofinio komplekso vandens paukščiams, kuriuos gali pasiūlyti tik didesni stovintys vandens telkiniai.

Vandens ir pelkių paukščių oazė

Trūkstant vandens telkinių, išskirtinę reikšmę įgyja ir menkausi.

Svarbiausi iš jų yra Gelgaudiškio molio karjerai ir Nemuno senvagės – tikra vandens ir pelkių paukščių oazė šiame krašte.

Jų viršvandeninės augalijos sąvašnyuose peri daugiau nei 10 porų laukių, vėliau jie čia vedžioja savo vadas (iki 40–50 jauniklių), nemažiau peri ir nendrių vandens vištelių. Beveik kasmet jauniklius išveda pavienės poros gulbių, o mažos grupelės nesiveisiančių gulbių čia praleidžia vasarą, yra 10–30 lizdų paprastųjų kirų kolonija. Veisimosi sezono pradžioje čia laikosi 20–30 didžiųjų ančių, kurių tik dalis peri čia, o kitos – aplinkinėse teritorijose. Žinomas mažojo baublio perėjimo atvejis. Visą vasarą į tvenkinius pasimaitinti atskrenda upinės ir mažosios žuvėdros. Vasaros pabaigoje ir rudens pradžioje nakvynėn suskrenda varnėnai, baltosios kielės, būriuojasi langinės ir šelmeninės kregždės. Migracijų metu lankosi rudagalviai kirai, apsistoja rudagalvės kryklės, kuoduotosios ir klykuolės antys, didieji dančiasnapiai. Nendrėmis, švendrais ir krūmais apaugusiuose pakraščiuose beužželiantys tvenkiniai – tikras nendrinukų (didžioji ir mažoji krakslės, ežerinė nendrinukė) ir nendrių startų rojus. Žiemą čia prisiglaudžia kurapkų būreliai, o kartais – netgi fazanai.

Teigiamai Gelgaudiškio krašto paukščių faunai veikia artimoje kaimynystėje su Kazlų Rūdos miškų masyvu esantis ir su juo besijungiantis Lekėčių miškas, kuriame yra tetervinų, jerubių, o šlapiuose jo duburiuose, priaugusiuose juodalksnių, beržų, nendrių ir viksvų, peri pilkosios gervės.

Novaraisčio kaimynystėje

Ne taip seniai Lekėčių apylinkėse dar buvo įprasti žalvarniai. Čia tikra krašto gamtos vertybe tapo Novāraisčio ornitologinis draustinis – žmogaus sukurta ekosistema (patvenktas išekspluatuotas durpynas), apsupta natūralia gamta. Draustinis yra viena svarbiausių švygždos perėjimo vietų Lietuvoje – jų čia peri daugiau kaip 20 porų. Draustinio teritorijoje vyksta tetervinų tuoktuvės, kurių čia suskaičiuota iki 40 paukščių. Čia taip pat vasaroja 300 pilkųjų gervių, o rudenį apsistoja iki 2 000 migruojančių gervių.

Tai didžiausi tokio pobūdžio gervių susitelkimai Lietuvoje ir pagal šį rodiklį Novaraistis lenkia net garsiuosius Žuvinto ir Čepkelių rezervatus. Novaraisyje migracijų metu apsistoja iki 700 žąsų, nakvoti į pelkių nendrynus susirenka iki 2 000

varnėnų. Ši vieta atitinka tarptautinės paukščių apsaugos organizacijos Bird Life International reikalavimus, pagal kuriuos Europoje išskiriamos paukščiams svarbios teritorijos, taip pat Ramsaro konvencijos išskirtus tarptautinės svarbos saugotinių teritorijų kriterijus.

Kadangi šis kraštas patenka į derlingų žemių ir intensyvios žemdirbystės juostą, besidriekiančią nuo Latvijos pasienio šiaurėje ir Lenkijos pietuose, todėl atviri jo landšaftai buvo intensyviai melioruojami, dėl ko daug natūralių buveinių prarado pelkių komplekso paukščiai (didžiosios ir šaukštasnapės antys, dryžgalvės kryklės, tilvikai, šlapių vietų žvirbliniai). Gelgaudiškio krašte jau neaptinkamas perintis gričiukas, tik Novaraistyje peri raudonkojis tulikas; daug retesnė tapo ir pėmpė.

Straipsnis „Vermės“ leidykloje gautas 2003 10 14, spaudai parengtas 2006 03 24.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Gelgaudiškis“ (vyriausiasis redaktorius sudarytojas Antanas Andrijonas).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2006 11 21.